

POČETNICA

Ovo se dešavalo u ratu, negde otprilike godine hiljadu devetsto četrdeset treće. Sve je sušta istina, slika jednog života, njegov životopis. Nemam pojma kako bi se drukčije mogao napisati. Postalo mi je jasno da ne postoji neki naročiti životov redosled i da je sve u neopisivom haosu. To se još nastavlja.

Bora Ćosić, *Priče o zanatima*

Slučaj je htio da iz kutije sa starim papirima nedavno ispuzne moja stara, zaboravljena početnica. Pogled na prvu stranicu i prve četiri sličice ispunio me (baš kao Prousta) onom mješavinom osjećaja koju donosi naglo sjećanje. Sjećam se kako sam se dugo i strasno zagledavala u svježje i čiste boje (najčešće svijetloplave i svijetlozeleno), pamtim kako sam energijom zanesena pogleda jednostavnim, plošnim crtežima dodavala dubinu. Nisam imaginirala priču, istraživala sam pomno detalj, svaki i najmanji detalj. Pogledom sam istraživala sličice u mojoj početnici kao riba bistro riječno dno.

I sada pamtim užitek s kojim je olovka u mojoj ruci množavala jabuke, kruške, šljive, zanosne kružice (bobi-

ce grožđa!); užitak kojim je iscrtavala simetrične repiće na jelkama (njima sam uredno pošumljavala svoje bilježnice). Pamtim beskonačne redove urednih mrkvi, lukovica i krumpira. Sjećam se dirljivog optimizma tog beskonačnog umnožavanja. I kao da sada čujem te svoje kruške i jabuke kako se kotrljaju izvan prostora bilježnice i ispunjavaju neki drugi, imaginaran prostor. Sve te crte i crtice, debelo i tanko, svi ti prozorčići, kružići i pužići, sve te kukice i udice, sve te kvačice i točkice – svi oni šušte, šište, komešaju se u tom imaginarnom prostoru, nisu nestali. Možda će ih netko jednoga dana pustiti van da postanu pravi prozor, prava kruška, prava riječ, rečenica.

Promatram slike. Još ne znam čitati. Zamjećujem sretan sklad između najrazličitijih predmeta i pojmova. Tu su i konj i knjiga, i čovjek i čavao, cipele i cvijet... Sva-ko zadovoljno izgovara svoje glasove: dječak (ah!), djevojčica (oh!), ovca (meeee!), krava (muuu!). Zamjećujem predmete: radio kakvog više nema, brisalke i pisaljke kakvih više nema. Zamjećujem strastvenu vjeru u civilizacijski napredak. Na jednom crtežu djeca rado-sno mašu avionu, na drugom sretna obitelj okupljena oko stola. A na stolu – radio! Parnjača (kakve više nema) juri u sretnu budućnost. Mostovi premošćuju rijeke, dimnjaci puštaju veseo dim, traktor ore zemlju, a brod more. Brod se zove *Bakar* (to ću tek saznati). Ljudi (muškarci, to tek sada vidim) veselo rade: avijatičari i traktoristi, liječnici i rudari. Žene su samo mame. Ili djevojčice.

Nebo je plavo, sunce sija, oblaka i kiše nigdje, ni kod slova *O*, ni kod slova *K*.

Učim slova. *A* – kao avion, *U* – kao uho, *O* – kao osa, *I* – kao igla. *Miro, Maro, more! Hura, hura, more! Ris, sir, mir, miš, so, som, iš, miš...*

Učim rečenice. *Džemal i Džafer su dobri drugovi. Oni su iz Bosne. Džafer nema nikoga svoga. Živi kod Džemala. Džemalova mati ga voli kao sina. Džemal i Džafer odlaze u daleki grad da uče zanat. Džemalova mati svakome stavlja u džep jabuku. Na rastanku kaže: Učite, djeco, radost materina! Obradujte mater dobrom sujedodžbom!*

Rečenice udaraju tihe pečate, ucrtavaju zajedničke koordinate po čistim poljima budućih osobnih života. Izdvaja se *O* – kao obitelj. Izdvaja se *D* – kao domovina. (*Država se novim planom za svakoga brine sina, zaista je kao majka, prava majka domovina.*) Pritom je država nešto posve nerazumljivo. Domovina, to su more i planine, i to je nešto razumljivo. Izdvaja se *B* – kao brat. Svi su ljudi braća, osobito Afrikanci.

Vrlo daleko, u Africi, žive narodi crne boje. Susreću radosno naše mornare. Pokazuju crvenu zvijezdu na našoj zastavi. Čvrsto stežu ruke našim mornarima i na svojem jeziku kliču: Jugoslavenski mornari su naša braća!

Postoje Srbi i Hrvati. Oni su također braća. *A kad se bratska srca slože i olovo plivat može!* Tako tvrdi moja Početnica.

Koordinatni sistem početnice ne gradi se na suprotnostima. U svijetu početnice ne postoji zlo. Postoji samo dobro, lišeno svoga opozicijskog para. Dobro je učiti, biti čist (*Svako jutro, svako več, ti se peri sam, a pr-*

ljave “dimnjačare” neka bude sram!). Treba biti marljiv (Tko je vrijedan, tko je mlad, hajde s nama sad na rad!). Zli su zasada samo fašisti. Uz njih uglavnom ide pri-djev – crni.

Početnica nam je dala nove vjerne drugove – piše velikim slovima u mojoj početnici. Ti novi drugovi su slo-va. Teško onome tko je bez tih drugova! – prijeti moja početnica.

U školu sam pošla 1957. Te godine dobila sam pasoš za Gutenbergovu galaksiju, ali i jedan drugi, unutrašnji, nevidljivi. Početnica je neka vrsta pasoša nekoliko ge-neracija. Nekoliko generacija je čitav jedan – narod.

Svatko ima svoju početnicu. Narod koji se iščilio iz po-četnica nekoliko desetljeća prije mene ne poznajem. Njeđa su učili pravilnom, urednom i strogom svijetu u kojem Afrikanci ne samo da ne izgovaraju čudnovate rečenice nego uopće ne postoje. Uredan, strogi svijet sugerira cijena otisnuta na prvoj stranici (*22 novčića za kruto vezanu*) i nakladnik *Kraljevska hrvatska, slavonska i dalmatinska zemaljska vlada, 1885. godine.*

Onaj pak narod koji se iščiljuje iz nove početnice (po-sudila sam od jednog prvoškolca i tu, tiskanu 1990) ne-ću upoznati. Njegova početnica ima naslov *Dobro jutro 1* i *Dobro jutro 2.*

U svijetu prošlostoljetne početnice vlada sigurnost: u njemu postoji Bog. Početnica je jamac neosporivih isti-na (*Omorika je drvo. Vuk je zvier. Zastava je od svile.*),

granice svijeta, domovine, jasne su (*Domovina je Hrvatska, Slavonija i Dalmacija*), a slova se uče pomoću sela, gradova, rijeka i planina omeđene domovine. K – kao Križevci, P – kao Papuk...

Domovina u mojoj početnici nije omeđena, postoji Pula (*Pišemo pismo pioniru Peri u Pulu. Ponosni smo što pišemo perom. Pero, piši nam o Puli.*). Postoji Filip koji je Slavonac i Frane koji je Dalmatinac, postoje naši mornari (opet mornari!) i naše more (*Eno, našeg mora! Veliko je i plavo! Na moru su veliki valovi.*) Ono se, međutim, nigdje ne zove Jadranskim.

U početnici prošloga stoljeća stječu se znanja o životu; o brašnu i pšenici, o evanđelju i vremenu sjetve. Riječi su razmaknute, uče se po slogovima. Biti pobožan, skroman i radin vrijednosti su uređena svijeta prošlostoljetne početnice. U toj početnici djeca uče što su novci, što su mjere, mjeseci, godišnja doba, svetkovine, praznici, zanati. Imena su brojna. Ladislav, Šišman, Ljudevit, Sofija, Gavriilo, Cvjetana, Čestislava, Ćutimira. *Srebro je bijelo, sunce je svijetlo, šaš je zelen, lubenica je slastna, ljuštura duguljasta. Čestislava je ime...*

Imena u mojoj početnici su hrvatska, srpska, muslimanska, pravilno raspoređena. Koliko Josipa toliko Mitara, koliko Đorđa toliko Ivana, koliko Zorana toliko Džafera.

Djeca u novoj početnici zovu se Bobo i Beba, Bibo i Biba, Nino i Nena. Na stranicama prošlostoljetne početnice ne postoji sumnja u istinitost svijeta. U početnici

iz 1990. svijet ne postoji. Nema gradova, rijeka i planina, domovina se ne mjeri. Ne postoje Jovani i Ivani. Samo je abeceda ista: auto za *A*; bubanj – za *B*; vječna udica za – *U*... Iz nove početnice ispadaju listovi, moja je bila tvrdo uvezana.

Crteži u mojoj početnici su realistični, s brojnim detaljima. Boje su čiste poput svježih oličenih seoskih kuća. Crteži u novoj početnici su stilizirani, nalik na karikaturu. Boje su pastelne. Likovi djece umjesto očiju imaju točkice, umjesto osmijeha oprugice. Lica odraslih ne razlikuju se od dječjih. Iste točkice i oprugice.

U novoj početnici našle su se slike svijeta koji više ne postoji. Tito i pioniri. Prvaši, koji u ovom trenutku uče iz te početnice, ne primaju se više u pionire (*biti primljen u pionire* – fraza je iz bivšega vremena). Tito je samo spomenik (fotografija spomenika), a partizani u dječjoj svijesti mogu biti pomiješani i s – fazanima. Zbilja ne pokriva crtež, crtež ne pokriva zbilju. Svijet nove početnice nalikuje svijetu crtanoga filma (*Čuo sam i ja, kao i ti, netko se smije, hi, hi, hi, hi. Nikada nije smijeh bio zlo, netko se smije, ho, ho, ho, ho. Kao da lako gleda na sve, netko se smije, he, he, he, he. Valjda se sreća, i dobra sva kriju u smijehu, ha, ha, ha, ha.*). Svijet nove početnice nepostojeći je svijet papirnate sreće.

Svijet moje početnice pokriva svakidašnju zbilju. Preko sličice majke u čistoj pregači koja ispraća dječaka u školu prelama se slika moje mame. Sjećam se jasno snježnobijelih pregača, čistog postelnog rublja, zavjesa i jastučića, te estetike siromaštva. U općoj, zajednič-

koj poslijeratnoj neimaštini vaza s poljskim cvijećem, zavjesica, jastučić i besprijeekorna čistoća uspješno su prekrivali nedostatak predmeta.

A – kao auto i sličica automobila otvara područje nikad nenapisane (da li smo se stidjeli?) jugo-mitologije. Pamtim onu opću strasnu vjeru da novi dan donosi bolju budućnost (Ove godine kupujemo auto, a iduće godine idemo na more!).

Tvornica cipela “Crvena zvijezda” (tako piše u početnici) i slika dječjih cipela (i ja sam imala takve, s izrezanim vršcima: rasla sam, a cipele su bile skupe) povlači za sobom cijelu jednu povijest jugo-svakidašnjice: sjećanje na cipele zašiljenih vrhova (*špičoke!*), na prve plastične ogrtače (*šuškavce!*), prvo najlonsko rublje, bijele najlonske košulje, prvu naranču, prve bombone, prvu čokoladu, prvi odlazak u Trst...

Miro, Maro, more! Hura, hura, more! – nije aliteracijska rečenica za vježbanje glasa R; nju smo izgovarali svaki put kad bismo ugledali more. Slika obitelji na prozoru vlaka (jasno se vidi JŽ – Jugoslavenska državna željeznica, na latinici i na ćirilici) pokriva uzbudljivu realnost putovanja vlakom (školski izleti u Zagreb, glavni grad Hrvatske, u Beograd, glavni grad Jugoslavije).

U sličici radio-aparata prepoznajem jasno prvi jugoslavenski radio-aparat *Nikola Tesla* (sjećam se kako sam se u mraku strasno zagledavala u magično titravo zeleno oko), a obitelj okupljena oko stola pouzdano sluša *Emisiju za pomorce*. Slušali su je oni na brodovima, oni

koji su imali nekoga na brodu i oni koji nikada nisu vidjeli ni brod ni more. Ta pozornost kojom obitelj sluša radio prekriva realnost tadašnje jugo-svakodnevice: stisnuti uz radio ljudi su slušali čarobna imena dalekih luka i mora, a neki Mato Matić koji pjesmom *Jugoslavenski mornari* pozdravlja svoju obitelj, ženu Katu, majku Mariju i sina Joška – imao je istu važnost kao i prvi let na mjesec.

Tito iz početnice bio je realan Tito, taj kome smo upućivali pisma za rođendan smotana u trubicu i gurana u drvene, ručno izrađene štafete. Pamtim smotavanje pisma u trubicu i guranje pisma u taj važan predmet. Tada to nije bilo tek “pismo u boci”, nego pismo s jasnim adresatom koje će biti i pročitano. U to, zbog nečeg, nije bilo nikakve sumnje.

U školu sam pošla 1957. Te godine dobila sam pasoš za Gutenbergovu galaksiju, ali i jedan drugi, nevidljivi. Početnica je neka vrsta pasoša za nekoliko generacija. Nekoliko generacija je čitav jedan – narod.

Taj svoj narod prepoznajem. Išćilo se iz početnice poput one gomile prozračnih krušaka i jabuka. Prepoznajem ga uvijek. Prepoznajem ga na međunarodnim aerodromima, gdje se stopljen s drugima teže otkriva. Prepoznajem ga po nekom trzaju, po načinu na koji zvjera uokolo, po načinu na koji se trudi da ne zvjera, po načinu na koji predaje prtljagu, prepoznajem ga i kad putuje u drugom smjeru, i kad je dobro mimikriran u inozemnu odjeću, i kad se, dakle, pravi da je nešto drugo.

Ljudi koji će pisati novu početnicu za svoje đake pripadaju narodima koji su se omotali u nacionalne zastave kao u svoj jedini identitet. Taj identitet ih čini sigurnima, daje im osjećaj realnosti, poput dobro provjerene marke “Burberry” ogrtača. Prolazit će po međunarodnim aerodromima kao (tvrdo uvjereni) Hrvati, Srbi, Slovenci, bez trzaja na licu i zvjeranja uokolo. U početnicama će se izmijeniti jezik, pismo, simboli, pojmovi... A neka nova generacija dobit će svoj pasoš: jedan za Gutenbergovu galaksiju, i drugi, unutrašnji, nevidljiv...

Travanj 1991.

Epilog

Početnica, mala utopija, koja je na početku bila sinkrona sa životom, vrlo se brzo pretvorila u prašnjavi dokument prošlosti. Život je krenuo u osvajanje nekih ljepših, bogatijih slika. Međutim, 1991. godine, kada je započela posljednja, najkrvavija faza demontaže jugoslavenske utopije, vrijeme se smotalo u prsten i sve se vratilo na – početak! Umorna od zahuktalih strategija medijskog rata punog “buke i bijesa” demontaža se vratila golim, jasnim sličicama iz moje početnice! Jovani su krenuli na Ivane, ćirilica se zavadila s latinicom, Srbi s Hrvatima, Đorđe se potukao s Džaferom, zeleni avioni s crvenom zvijezdom iz moje početnice prijeteći su uzletjeli, naši jugoslavenski mornari granatirali su s brodova naše luke. Domovina bez granica stala je usijecati svoje nove granice. Knjige, *naši najbolji drugovi*, gorjele su. Krhotine višestoljetnih crkava letjele su zajedno s krhotinama Titovih gipsanih

glava. Slova, likovi, simboli iz moje bezazlene početnice jurnuli su da unište sami sebe. Utopija je poput Erisihтона naočigled jela samu sebe, a na opustošenim mjestima počeli su, poput bezazlenih jaja, nicati obrisi novih – početnica!